

poukázat na škodlivost různých stereotypů, které se promítají do diskurzů ve veřejném prostoru, a přispět tak ke zlepšení celkové veřejné diskuze na podobná témata, případně poukázat na to, v čem se uvedení autoři mýlí nebo nepřesně vyjadřují, nebylo nutné se s nimi vypořádat takovým způsobem, jakým to na mnohých místech své knihy autorka učinila. Na druhé straně je kniha dobrým příkladem toho, jak lze jednoduše manipulovat s texty i se čtenářem, který má tím pádem výbornou příležitost si procvičit své vlastní kritické myšlení.

Iva Buštová

DOI: 10.14712/23363525.2020.12

Dennis Smith: *Civilized Rebels. An Inside Story of the West's Retreat from Global Power.* London: Routledge, 2018, 216 s.

Dennis Smith ve své nejnovější publikaci navazuje na témata, kterým se věnuje už dlouho. Jeho předchozí titul *Conflict and Compromise: Class Formation in English Society 1830–1914* (Routledge 2016) se zabývá dobou vzestupu průmyslu a sleduje na tomto pozadí dvě britská města, přesněji řečeno odpovídající změny v sociálním životě. Zaměřuje se přitom zejména na konflikty a kompromisy, které musela společnost přijmout po té, co byl starý řád nahrazen novým, a také zkoumá, jak tyto změny ovlivnily různé části sociálního života. Druhou publikací, která aktuální knize nejen tematicky předchází, je *Globalization: The Hidden Agenda* (Polity Press 2006). Smith v ní poukazuje na to, že je nutné podívat se na problematiku globalizace znovu a ze své perspektivy poukazuje na příklady, kdy může mít globalizace osvobozující účinky, stejně tak jako může způsobit ponížení. Jak sám upozorňuje, kniha *Civilized rebels* představuje linku spojující obě předešlé publikace, a stává se tak posledním dílkem v autorově trilogii.

Dennis Smith se ve své nové publikaci ptá: Jak reagují lidé v situacích, kdy jsou vystaveni ponížení? Dívá se na individuální příběhy žen a mužů z širšího kontextu a dává je do souvislosti s historickým a politickým vývojem.

Hledá velký obraz, aniž by přehlížel životy jednotlivců.

Pro svou analýzu si vybírá čtyři postavy. Všechny mají společné to, že během svého života zažily obdiv i odpor společnosti. Jsou jimi jmenovitě Oscar Wilde a Nelson Mandela, kteří oba nejprve ve svém životě byli terčem perzekuce a odsouzení, aby se postupně stali milovanými hrdiny. Další osobností je Aun Schan Su Ťij, v současné době ministryně zahraničí Barmy, která byla ještě do roku 2018 považována za hrdinku bojující proti krutému režimu, ovšem v současnosti jsou její činy zpochybňovány. Poslední postavou je pak Jean Améry, rakouský filozof a spisovatel, který ze svého života nejprve zažil hrůzy holocaustu a později získal uznání, když o holocaustu a povaze nacismu referoval. Všichni čtyři také zažili vězení. Oscar Wilde v britském žaláři, Nelson Mandela na ostrově v Jižní Africe, Jean Améry v koncentračním táboře a Aun Schan Su Ťij byla v domácím vězení v Barmě.

Každý z nich viděl Británii z různých pohledů (zevnitř i zvenčí) a v různých dobách její slávy (na vrcholu moci a během úpadku). Autor se věnuje obdobím od druhé poloviny 19. století do současnosti a zaměřuje se převážně na tři události: Britské stažení se z Evropy, ztrátu moci západního světa a s tím související ztrátu moci Británie na moři.

Smith uvedené čtyři postavy kriticky reflektuje a hledá odpověď na otázku, co nám jejich příběhy a životy říkají o britském impériu a jak bude Západ, který pomalu ztrácí moc ve prospěch Číny, Indie a zemí jižní a jihozápadní Asie, na změněnou situaci reagovat. Všechny čtyři postavy vidí jako symboly aktů celých skupin, jež byly nuceny reagovat na hrozby násilí a ponížení. Nakonec se propracovává ke způsobům, na jejichž základě mohou nejen jedinci, nýbrž i skupiny, národy a dokonce celé regiony reagovat na hrozbu ponížení. Analyzuje příběhy „rebelů“, kteří se vyrovnávali s represivními režimy, a dochází k několika variantám postojů. Každý z nich totiž reagoval na ponížení jiným způsobem, což autora vede k vytvoření modelu reakcí na takové podmínky.

Nicméně kniha má v názvu spojení „civilizovaní rebelové“. „Rebelové“ proto, že vystupovali

proti režimu, který v dané době existoval, ovšem také „civilizovaní“, a to podle Dennise Smithe ze dvou důvodů. První z nich představuje jejich vzdělání, což nemusí znamenat jenom studium na určité škole, ale hlavně vynikající orientaci ve vysoké kultuře majoritní společnosti. Druhým důvodem je potom způsob jejich vystupování a chování v situacích, kdy jde o schopnost objektivitu a sebekontroly.

Na začátku se autor vypořádává se samotnými pojmy „Západ“ a „Východ“. Ačkoliv je pro něj celkem snadné definovat Západ a v podstatě se ve svých úvahách soustředí na Evropu a severní Ameriku propojené společným politicko-kulturním kontextem, pokud jde o Východ, upozorňuje Smith na historickou skutečnost, že Východy existovaly celkem tři. Prvním z nich byl tzv. „Orient“, který byl symbolizován Osmanskou říší a zhroutil se roku 1918. Druhý Východ představoval Sovětský svaz, ten se rozpadl mezi lety 1989 a 1991. A poslední Východ, jehož význam vykristalizoval teprve v posledních letech, je reprezentován Čínou. Tento „Východ“ jako jediný nebyl nikdy ani v nejmenší ze svých částí považován za „západní“ a ani nechce.

Dennis Smith nás postupně bere od hluboké minulosti 9. století až do současnosti a vypráví příběh Západu jako místa strachu a represe. *„Tato vytrvalá snaha [polyby Evropanů směrem do Pyrenejského poloostrova a osídlování Latinské Ameriky v 15. století] byla hnána arogancí, fanatickým zápalem, opovržlivostí, zoufalstvím a někdy obrovským egocentrismem“* (s. 7). Západ a jeho historii koncentrovanou v podobě Británie, kterou chápe jako impérium s největší mocí, popisuje s velkou dávkou kritiky. Nezaobírá se příliš detaily a konkrétními událostmi, spíše shrnuje a líčí převládající atmosféru. Třebaže Smith používá vcelku lehký jazyk, hovoří jím o ukrutnostech a ponižování způsobených Západem, takže do výkladu občas vkládané žerty vzbuzují spíše dojem výsměchu. *„Západ byl prezentován jako Brit, stereotypně jako námořní důstojník s růžovými tvářemi nebo bledý námořník. Ať divná bradka nebo knír, zůstala situace stejná skoro dvě století až do 2. světové války“* (s. 7). Hledí tak na západní svět jako na něco, co se během let vypracovalo v oblast, která si sama o sobě myslela, že je civilizovaná a nadřazená

ostatnímu světu. Svět tradičních dynastií ovšem narušily dvě zásadní události: Americká a Velká francouzská revoluce, jež přinesly myšlenku svobody a občanství. Přesto zůstávalo Britské impérium silným hráčem, možná skutečným vůdcem západního světa až do konce druhé světové války. Po ní se reálná politická síla přesouvá na Západě do USA a na Východě do Sovětského svazu, čímž tedy začíná „soutěž“ s druhým Východem. Nicméně autor upozorňuje na to, že v současné době se mezinárodní moc posouvá na Východ reprezentovaný tentokrát Čínou. Pokud přitom zabíhá do detailů konkrétních historických událostí, je to vždy ve vztahu k oněm čtyřem postavám, které si vybral. Jejich život se tím pádem přímo zrcadlí ve velkých událostech historie, přičemž jasně definuje dobu jejich života a to, jak se s ní tyto čtyři vyrovnali.

Smith se postupně dostává k jednotlivým rebelům, které si vybral jako modely pro svou teorii. Jak již bylo zmíněno, vypráví o jejich životě v kontextu historických a politických událostí dané doby. Mluví o nich s neskrytým respektem a možná až obdivem. Velice barvitě vykresluje klíčové okamžiky jejich životů, především Wildovo vystoupení v divadle v roce 1892 nebo Mandelovo prohlášení u soudu končící dnes již proslulým výrokem z roku 1964: *„Ctil jsem ideál demokratické, svobodné společnosti, v níž budou všichni žít v harmonii a budou mít stejné příležitosti. Je to ideál, pro který žiji a pro který jsem, pokud to bude nutné, připraven zemřít“* (s. 20). Autor posléze barvitě popisuje událost ze stejného roku, kdy Améry v rozhlasovém pořadu vylíčil hrůzy života vězňů v koncentračních táborech, a proslov Su Ťij před buddhistickým klášteřem v roce 1988. Z celého líčení jasně vystupuje nejenom autorův obdiv k těmto postavám, ale rovněž k síle přelomových okamžiků. Ve všech kapitolách věnujících se jednotlivým osobnostem zabíhá do podrobností každodenního života, aniž by zapomínal na širší kontext. Právě naopak, od malého detailu individuální existence vždy přechází k velkému obrazu dějin a k souvislostem, jež definovaly tehdejší svět.

Každý ze čtyř „civilizovaných rebelů“ reprezentuje prostřednictvím vybrané osobnosti jeden specifický typ. Tak Oscar Wilde byl podle Smithe

kulturní sabotér, jako liberál podporoval utlačované národy, jakými byli v té době Irové, byl utopickým socialistou spojený s anarchismem a zkorumpovaný britský establishment mu stál v cestě (s. 155).

Jean Améry působil jako voják bojující proti dědictví imperialismu a fašismu, a měl proto tři hlavní nepřátele: německý lid a jeho ignoranci toho, co se dělo a děje Židům, mezinárodní kapitalismus, který způsobil omezení svobody ve prospěch maximalizace zisku, a nakonec lidskou existenci samotnou, v jejímž rámci lidé chtějí svobodu a vedou nejen za ni marný boj.

Nelson Mandela věděl podle Smithe o výhodách násilí, ovšem nechal se spíše vykreslovat jako uvězněný světec. Aby se mohl stát takovým „světcem“ a využít pro své záměry tuto metaforu, musel provést zázrak. Zázraky se mu podle Smithe podařily hned dva: dokázal přimět tehdejší ukřivděné Afričany, aby potlačili svou touhu po pomstě na bílých obyvatelích, a přesvědčil afrikánské nacionalisty, že jejich stoupenčí budou po vzdání se monopolu na politickou moc v bezpečí.

Aun Schan Su Ťij získala v roce 2016 post ministryně zahraničí Barmy, což podle Smithe institucionalizovalo její roli mudrce. Vystupuje potom jako moudrý průvodce změnou režimu v Barmě, k čemuž jí napomáhá také pověst jejího otce. Smith vidí podobnosti v životech i „zbraních“ mezi Wildem a Amérym, zatímco Mandela si je podle něj blíží se Su Ťij.

Dennis Smith dále vysvětluje ponížení, nebo jeho hrozbu, na něž má rebel reagovat třemi aspekty jednání: 1) podmanění si těch, kteří byli volní; 2) sestup do nižších pater společnosti a 3) vyloučení z nějaké specifické skupiny. Zjednodušeně jde o převrácení statusu člověka a přepracování jeho identity. Smith se pak ptá, jak konkrétní lidé či skupiny reagují na takovou situaci a přichází s vlastním modelem.

Tento model nabízí reakce na hrozbu ponížení, které se inspirovaly třemi sporty: judem, šachy a pokerem. Každá čerpá z jiného sportu a využívá jeho zvláštních taktik. Hlavní dvě reakce na hrozbu představují podlehnutí (*Yield*) a vzdor (*Challenge*), přičemž obě se dělí na dvě další a ty pak na ještě další dvě. Jedná se nakonec o celkem osm reakcí zařazených do čtyř

kategorií (přijetí – *Acceptance*, útek – *Escape* [obojí pod podlehnutím], a zavrnutí – *Rejection* a transformace – *Transformation* [obojí pod kategorií vzdor]).

Konkrétními reakcemi tedy jsou 1) klamání (*Deception*) – vytvoření pocitu, obelhávání sebe sama názorem, že ponížení, které cítíme, je legitimní; 2) přeměna (*Conversion*) – člověk porozumí straně, jež ho vystavuje ponížení, a špatné pocity, které cítí, vznikají jen vinou jeho vlastního selhání; 3) vyhýbání se (*Avoidence*) zahrnuje útek a vytvoření bariér před ponížením; 4) nahrazení (*Replacement*) – ohrožení ponížením si najdou alternativní místo, které jim vyhovuje a kde hrozba neexistuje; 5) pomsta (*Revenge*) nastává poté, co pominulo ponížení a má napravit jeho efekty; 6) vzdor (*Resistance*) je v podstatě obrnění se sama sebe, aby byly zmírněny efekty ponížení; 7) smíření (*Conciliation*) zahrnuje vyjednávání mezi stranami, které má vést k limitování následků ponížení a nakonec 8) emancipace (*Emancipation*) znamená poznání, že situace je pro obě strany nevýhodná, proto je nutné najít kompromis.

Jak již bylo výše uvedeno, autor se ve svých kategorizacích inspiroje třemi sporty, totiž judem, šachy a pokerem. Ty fungují jako vysvětlení toho, proč si aktér vybral tu kterou reakci. Pokud postupuje jako v judu, jedná se o jakési ustoupení o krok zpět či do strany před náhlou hrozbou. Pokud přemýšlí nad tím, zda jeho reakce bude mít spíše zmírňující účinek (ve smyslu zmírnění dopadů nastalé situace) nebo existuje možnost pomoci vybrané reakce celou situaci zvrátit a zničit tak příčinu hrozby, postupuje spíše jako při hraní šachů. Poslední taktikou je pak pochopení sebe sama, těch druhých a toho, jak na sebe vzájemně všechny strany působí, a podle toho vybrat reakci jako v pokeru.

Autor následně probírá každou z reakcí a ukazuje, kdy byla příslušná taktika použita jím vybranými rebely. Znamená to tedy především, že se reakce na tu samou situaci mohou měnit podle konkrétní situace, která právě nastala. Všichni Smithovi rebelové si tak vyzkoušeli několik reakcí.

Nakonec se Dennis Smith vrací ke svému původnímu příběhu o upadání moci Západu ve prospěch Východu. Podle jeho názoru se to

odehrává ve třech procesech: ustoupení Západu „z držení“ globální moci, pád Britského impéria a snaha Británie vystoupit z Evropské unie. Popisuje rovněž, jak kupříkladu Spojené státy prošly fází *vzdoru* a *pomsty* během studené války nebo po 11. září 2001 a přes *přijetí* během Obamovy vlády až k útěku v současné době pod vedením Donalda Trumpa, který vede Spojené státy k izolaci. Samotný Brexit, jemuž se věnuje nejvíce, podle Smithe kombinuje útěk a *zavrnutí*. Používá jej jako případovou studii, v níž ukazuje, jak by bylo možné jeho model použít pro celé skupiny. Z toho ovšem vyplývá, že už se nejedná o model reakcí jen jednotlivců, na jejichž jednání model na začátku představoval.

Zastánci Brexitu podle Smithe věřili, že zažijí ponížení ztělesněné lidmi, kteří do Británie přicházeli z jiných zemí a zabírali místa v práci a bydlení Britům. Tento názor byl následkem pocitu nadřazenosti, který je v Britech zakotven už po generace. Smith dále upozorňuje, že hlavním poselství kampaně za Brexit bylo heslo „Převezměme zpět kontrolu“, vycházející z pocitu, že cizinci přebírají vládu nad Británií. Tato myšlenka podle autora navazovala na dlouhotrvající dojem o postupné ztrátě moci již od dob počátků hroucení britského impéria. „Ano“ pro odchod z Evropské unie bylo pak *pomstou* (kteřou Smith včleňuje do reakce *zavrnutí*) elitám, jež dovedly Velkou Británii do tak ponižující situace, *pomstou* i za cenu ublížení sobě samým, zároveň ale také útěkem z této situace.

Těžko se ubránit kritickému závěru, že studie Dennise Smithe *Civilized Rebels* trochu klouže po povrchu. Při čtení tušíme, že se vlastně má jednat o velkou syntézu historických a sociálních procesů, která by si ale zasloužila více prostoru. Čtenář se občas ztrácí v samotném Smithově modelu a všech složitých vztazích mezi jednotlivými reakcemi. V knize se objevují hned tři velká témata: jakým způsobem se člověk v civilizované společnosti stává rebelem, jak takový člověk reaguje na ponížení způsobené společenskými okolnostmi a v neposlední řadě analýzy historických událostí, které vedou ke ztrátě moci Západu. Všechny části by si jistě zasloužily mnohem rozsáhlejší zpracování. Jedná se nicméně o velice zajímavé dílo zahrnující obrovský kontext historických a sociálních událostí ve spojení

se způsoby, jakými tyto události ovlivňují reakce jednotlivců i celých skupin. Autor pomocí jednotlivých historických exkurzů vysvětluje aktuální dění a vytváří vlastní model reakcí zejména na hrozbu ponížení.

Jana Vitíková

DOI: 10.14712/23363525.2020.13

Jan Kalenda: *Formování evropských států: Autoři, modely a teoretická syntéza*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2014, 448 s.

Publikace Jana Kalendy se poprvé v českém jazyce systematicky a rozsáhlým způsobem věnuje problematice vzniku moderního státu a teorii procesů, které jej provázely, ze sociologického hlediska. Autor dílčí výsledky svého zkoumání publikoval již v několika časopiseckých studiích a kolektivní monografii *Soudobá sociologie*. Recenzovaná publikace *Formování evropských států* představuje knižní podobou jeho disertace obhájené v roce 2013 na Univerzitě Palackého v Olomouci a přináší dosavadní výsledky Kalendova bádání v ucelené podobě. Kalenda se přitom vědomě omezuje na historiko-sociologickou analýzu procesů, které vedly ke vzniku států jako komplexních moderních institucí, jež jsou podle něj a mnoha jiných autorů nejdůležitějším strukturálním rámcem soudobých společností vůbec. Stranou tak zůstávají některé jiné přístupy, jako např. studium států z perspektivy teorie mezinárodních vztahů, politické antropologie a geografie, stejně jako politicko-filozofické úvahy nad podstatou státu a jeho možných uspořádáních. Práce se dále zaměřuje na vývoj v Evropě a mapuje období mezi 9. a 19. stoletím Odhlíží tedy od předchozího vývoje i od rozsáhlé problematiky přenosu této moderní politické formy do jiných oblastí či od jejího vztahu k odlišným principům politické organizace společnosti.

Metodou zpracování tématu je analýza již existujících teorií vývoje států formulovaných na poli historické sociologie, pro kterou se jedná o jednu z důležitých oblastí, jejíž studium dále pokračuje (viz např. letos vydaný sborník Johna